

den komt (p. 259). Vanuit maatschappelijk perspectief wordt duidelijk dat Germaanse namen bij het gewone volk nog lang de meerderheid vormen; Schoonheim noemt deze groep zelfs het 'conservatiefst' (p. 276), al voegt ze er wel aan toe, dat het beeld vertekend kan zijn door het feit, dat een groot deel van het materiaal afkomstig is uit het noorden van Noord-Holland, dat eerder al als een conservatieve regio uit de bus was gekomen. Het zou aardig zijn om ook de mansnamen eens te vergelijken. Mijn indruk is, dat vrouwennamen op zich al wat conservatiever dan mannennamen zijn, zoals ook uit een onderzoek naar vrouwennamen in het 11de-eeuwse Zweden bleek, vgl. A. Quak, 'Kvinnonamnens struktur i 1000-talets Uppland', in: *Handlingar av NORNA's Nionde Namnforskarekongres i Lund* (NORNA-Rapporter 34). Lund 1987, p. 263-270. Ook wat naamselementen betreft, lijken er verschillen te hebben bestaan tussen de namen binnen de adel en die binnen het gewone volk (p. 277-78).

Deze knappe dissertatie bevat verder nog een Duitse samenvatting (p. 280-85), een literatuurlijst (p. 287-302) en – belangrijk! – twee bijlagen: een overzicht van alle attestaties en een overzicht van alle geïdentificeerde personen. Het boek wordt afgesloten met een zeer nuttig register (p. 435-469). Het doet goed om te zien dat er ondanks de voor de naamkunde in Nederland moeilijke tijden nog steeds naamkundige studies verschijnen.

Arend Quak

Hir is eskriven: lezen en schrijven in de Friese landen rond 1300 / Rolf H. Bremmer Jr. Hilversum: Verloren en Ljowert: Fryske Akademy, 2004. – 165 p. (Middellevse Studies en Bronnen 82; FA nr. 949)
ISBN 90-6550-817-1 Prijs: €17,-

Anders dan veel andere Europese volkstalen heeft het geschreven Fries geen ononderbroken geschiedenis tot nu toe. Aan het begin van de zestiende eeuw maakte het Oudfries als schrijftaal langzaam maar zeker plaats voor het prestigieuzere Nederduits van de Hanze. Dit verdwijningsproces is intussen goed gedocumenteerd, maar over het ontstaan van het Fries als schrijftaal bestond totnogtoe geen helder beeld. Het Oudfries is bijna uitsluitend gebruikt voor het optekenen van wetsteksten met een eeuwenoude geschiedenis. Daarom is vaak, niet geheel zonder romantische 'Schwärmerei', verondersteld dat er

al in de tiende of de elfde eeuw Fries geschreven werd.

Rolf Bremmer, sinds kort bijzonder hoogleraar Fries aan de Universiteit Leiden, luidt zijn professoraat op klinkende wijze in met een nauwgezette studie naar het ontstaan van het Oudfries als geschreven taal. Bremmer begint met het in kaart brengen van alle mogelijke sporen van geletterdheid in de Friese landen – in de Middeleeuwen is dat het kustgebied tussen de monding van de Weser en het Vlie, dat Vlieland en Texel scheidt. In dit gebied werden vanaf de twaalfde eeuw in opmerkelijk dichte concentratie kloosters gesticht. Bremmer toont aan dat deze kloosters zich niet alleen met landbouw, bedijking en landaanwinning bezighielden, maar zich ook ontwikkelden tot centra van geleerdheid. De premonstratenzer abdij Mariëngaarde te Hallum bijvoorbeeld trok studenten uit de wijde omtrek aan, met name toen magister Frederik er rond 1200 de school leidde. Er ontstond zo in het Friese taalgebied een klimaat waarin (Latijnse) geletterdheid steeds gewoner werd, net als elders in Europa.

Vanaf circa 1200 werd aan steeds meer randvoorwaarden voor het gebruik van het Fries als schrijftaal voldaan. In het officiële verkeer zou het overigens nog een hele tijd duren: de eerste Oudfriese oorkonde dateert uit 1329. Bremmer verklaart het late doordringen van het Fries in oorkonden uit het ontbreken van een sterk centraal gezag en het ontbreken van zich ontwikkelende steden. Beide factoren konden, zo blijkt uit ontwikkelingen in andere Europese taalgebieden, ertoe leiden dat de plaatselijke volkstaal het Latijn verdrong. Wel verkreeg het Oudfries in deze eeuw een zeer prominente plaats bij het optekenen van de traditionele rechtsgebruiken in het gebied.

In de dertiende eeuw werden in Noord-Europa meer oude inheems rechtssystemen op schrift gesteld: in zijn *Sakenspiegel* legde Eike von Repgau tussen 1225 en 1235 het land- en leenrecht van zijn streek vast en in de *Fryske Lov* werd in 1241 het recht van Jutland opgetekend. Met het vastleggen van hun eigen recht sloten de Friezen dus bij een trend aan. Maar ze hadden een extra reden om dat te doen. Als enige volk in het Roomse Rijk vielen zij niet onder een leenheer, maar rechtstreeks onder de keizer. Dat was althans de opvatting van de Friezen zelf: heersers uit de buurt, zoals de graven van Holland, meenden dat zij juist wel rechten konden doen gelden op deze welvarende kuststreken. Er was de Friezen dus veel aan gelegen om hun unieke en voortdurend bestreden rechtspositie schriftelijk vast te leggen. Bijna vanzelfsprekend deden zij

dat in het Fries, de taal die in het gebied tussen Weser en Vlie gesproken werd en die mede uitdrukking gaf aan de bijzondere identiteit van de bewoners.

Het is de grote verdienste van Rolf Bremmer dat deze kleine middeleeuwse Europese cultuurtaal nu zijn eigen, min of meer uitzonderlijke plaats heeft gekregen temidden van de andere middeleeuwse schrijftalen van Europa. Bremmer bedrijft een vorm van onderzoek die in de fristiek tot dusver ongebruikelijk was. Daar concentreerde men zich vanouds enerzijds op de inhoud van de oude rechtsbronnen en anderzijds op de taalkundige eigenschappen van het Oudfries. Bremmer pleit voor een algemenere cultuurhistorische benadering van de Oudfrie geschriften en bewijst meteen zelf het grote nut van deze aanpak. Hij maakt veelvuldig gebruik van recente inzichten uit het onderzoek naar de geschiedenis van andere Europese schrijftalen van de Middeleeuwen. Daardoor weet hij de aparte positie van het Oudfries heel duidelijk in beeld te brengen.

Voor zover er kritiek op dit mooie boek te leveren valt, moet die gericht zijn op de algehele opzet. Bremmer is er niet helemaal in geslaagd om een afgewogen vorm te vinden voor zijn krachtige en overtuigende betoog. De fraaie vormgeving van het boek, het grote aantal illustraties en de over het algemeen beknopte noten doen vermoeden dat hij (en zijn uitgever) de geïnteresseerde leek als publiek op het oog hebben. De materie zelf is daar interessant genoeg voor en bovendien is er geen recent handzaam overzicht beschikbaar. Maar Bremmer betoont zich toch teveel wetenschapper om een echt publieksboek te kunnen schrijven. Hij slaat allemaal zijweggetjes in, die voor de specialist uitermate interessant zijn, maar voor de leek misschien wat minder. In de bijlagen presenteert hij overzichten van het materiaal dat hem ter beschikking stond alsmede een editie van een tekstje dat de verschriftelijking van juridische procedures regelt. Dergelijke bijlagen – soms duidelijk *work in progress* – horen natuurlijk thuis in een wetenschappelijk studie. Het hybridisch karakter van *Hir is eskriven* kan de argeloze lezer gemakkelijk op het verkeerde been zetten.

Wat in Bremmers bijlagen trouwens node wordt gemist, is een overzicht van de belangrijkste Oudfrie handschriften en rechtsteksten. Want ook de lezer voor wie termen als de Zeventien Keuren, het Seendrecht, het Eerste Riusinger Handschrift en de Derde Emsingoër Codex geen onbekende begrippen zijn, duizelt het soms bij het lezen van dit boek. Wellicht is het een idee voor Bremmer om over de inhoud

en de achtergronden van het Oudfrie recht, met zijn voor ons begrip zo merkwaardige regelingen en boetebepalingen, eens een echt publieksboek te schrijven.

Wybren Scheepma

Avontuur en Anti-avontuur: een onderzoek naar Walewein ende Keye, een Arturroman uit de Lancelotcompilatie / Marjolein Hogenbirk. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU / Münster: Nodus Publikationen, 2004. – p. (Uitgaven Stichting Neerlandistiek VU, 42) ISBN 90-72365-79-8 Prijs: €22,50

Van *Walewein ende Keye*, een tekst die omstreeks het midden van de dertiende eeuw aan het perkament werd toevertrouwd, is enkel een bewerkte versie uit de beroemde Lancelotcompilatie (ca. 1320) overgeleverd. Hoewel het verhaal vermoedelijk een van de eerste, oorspronkelijk Middelnederlandse Arturromans is, werd *Walewein ende Keye* lange tijd stiefmoederlijk behandeld in de medioneerlandistiek. Het is dan ook volkomen terecht dat Marjolein Hogenbirk haar doctorale dissertatie aan deze merkwaardige roman gewijd heeft.

In het inleidende hoofdstuk schetst Hogenbirk allereerst zeer beknopt de ontwikkeling van het genre van de Arturroman. Daarna volgt een vrij uitgebreide samenvatting van het verhaal, een overzicht van de centrale onderzoeksvragen, een korte introductie tot de *Lancelotcompilatie* en tenslotte een stand van onderzoek. Uitgaande van het principe dat er altijd een verband is tussen *conjointure* en *sen*, centreert Hogenbirk haar onderzoeksvragen rond achtereenvolgens de opbouw en samenhang van de avonturentochten, de personagetekening en de thematiek van het verhaal. Opmerkelijk is dat Hogenbirk bij de bespreking van de personagetekening enerzijds aangeeft de ongewoon grote en negatieve rol van Keye verder te zullen uitdiepen, maar anderzijds lijkt uit te gaan van de premisse dat Walewein hier optreedt als perfecte held en zonder enige ironische distantie beschreven wordt. Onvermijdelijk rijst de vraag of deze onbeargumenteerde premisse de resultaten van Hogenbirks onderzoek mogelijk heeft beïnvloed.

In de volgende vier hoofdstukken analyseert Hogenbirk *Walewein ende Keye* en geeft daarbij aanzetten tot interpretatie. De verhaallijn respecteert zij zo goed mogelijk: achtereenvolgens worden hier de eerste hofepisode, Waleweins succesvolle avonturenqueste, Keyes fiasco en